

այս միջոցիս երեք զլուստրացիներն ուղարկելու կը ներկայացնեմ, քիչդ վար առ եւ խոնարհէ՛ :

Հոգեւորական, Ռուսիա, Միջագետքի մէջ . . . :

Ահա՛ քեզ երեք իրարու խիստ հակառակ տարրեր, այնչափ հակառակ որչափ են իրարու հակառակ, ջուրը եւ հողը՝ ի վերայ այս ամենայնի սոցա երեքն ալ պահանջածը միեւնոյն բանն է, — Ազատութիւն . . . :

Մենքմ' սոցա արեւուն որ ազատութիւն կուզեն, եւ չեն թողուր որ ուրիշ ալ ազատ ըլլայ իր զիրարմը ու ուղածը ընելու :

Տեսնենք մէկ մը .

Պատ. — Սա անուրանալի կերպով կառարեալ ազատութիւն կը վայելէ, ուղած հրամանները կարծախէ՛ եւ գործադրելէ հետոյ, եւ իր ազատութիւնները միշտ ալ անստիճան ամենակատարեալ եւ բացարձակ են՝ որ երկրիս իշխող վեհապետին եւ կառավարութեանը դէմ՝ ապստամբութիւն բարոյեց եւ իրեն բան մը ըսող չեղաւ :

— Ինչ է ուրեմն սորա ուղած ազատութիւնը :

Պատասխան. — Ազատութիւն առաջուան սոցիալական կրթութիւն, Պետարոսը օրհնելու եւ Պետրոսը զլուստրելու, Մարգարէ դժոխք խորհելու եւ Մինսկը շղթայակալ բանտի մէջ տանելու, թող չը տալու որ իրեն չուզածը գրեն, խօսին, կարդան, տպեն, քարոզեն, առ չէ՝ այս չէ՝ իր ուղած ազատութիւնը որոյ համար այս միջոցիս աշխարհ տալին ու վրայ ընելով ժողովուրդը ժողովուրդի դէմ գրգռեց :

Գաւթ Ռուսիոյ. — Սա ինչ կուզէ, այս ալ ազատութիւն թայց ո՛չ Պապին սկս իրեն համար, այլ իր հօրեղորորդաց Սաւայի համար :

Ինչո՞ւ. — Ե՛հ, տարին մի քանի հոգի Տաճկաց երեսնն ներդրութիւն, հալածանք եւ հարստահարութիւն կը քաշեն եղեր, անոր համար :

Եւ ահա ինչպէս, եւ յանուն ինչ տեսակ ազատութեան Ամենագործած թագաւոր—Վաղարշ—ինչպէս կանուանեն գինքը կոմիտասեանք. — սուրբ քաջած' մի քանի ներշնչ եւ հարստահարեալ Սաւայի համար բերանոր մարդոց արիւնը սկսի թափել, եւ միեւնոյն որ ընտանիք անտանելի թըռուռութեանց մէջ պիտի ընկնէ. — եւ ո՞վ է այս ազատութեան անունը սուտը, այն որոյ երկրին մէջ չես աղատ քու միտքդ արտայայտել, ազատ գրել, խօսիլ եւ շարժիլ առանց Սիւրբիոյ ճանապարհներն երթալ չարելու . . . :

Երրորդ ազատութիւն ազանջողը Միջագետքի մէջ ընկերութիւնն է, որ այս օրերս յանուն ազատութեան իթալիան տալին ու վրայ ընելու փորձ փորձեց, եւ քաղաքացիացի չարագործը :

Միջագետքից որ Եփեսոսի մէջ ըսուածներն են, փարիզոս քահանայները եղբայրն ըն են, եւ գիտէք թէ այս վերջինները ինչպէս հրով ճարակեցին եւ արեւալու ներկեցին փարիզ մի քանի տարի առաջ :

Սրան ինչ կուզեն. — Ազատութիւն ամեն լատին մէջ, ազատութիւն քու սոսցուածքդ կողմնակալ, իմ առեւն — չունիմ ա՛ — գալ նստելու, Մարկոսին գլուխը կտրելու, Ալբրախիս աշխիւն առանց առանձնութեան առնելու : Ա՛յ ինչ կուզեն . . . :

Տեսա՛ր հիմայ իմ հանդէս անծա՛ այս երեք ազատութեան ինչ ըլլալը, եւ կեցի՛ր ազատութեան նշանակութիւնը խմանալ :

Եւ մէք կը պարծենանք որ իննեւտասաններդ լուստրելու քուտած դարու մէջ կուրթինք. — օն անդր. — լուստրելու ինչով, կարգով . . . :

Եթէ կուզես՝ թողունք այս սիրտ ներաշնչող աւարկայնները եւ դառնանք սեր ստորակալ խոսակցութեանց :

Ահա՛ ուստատուրաց Բարձրագոյնը սկսան դալ այս շարժու Գաղղիայէն : Արեւելի թիւսն Գաղղիայէն դալքը ուստատուրները 20 հազարէն աւելի պիտի ըլլան, Աստուած պերճեմէ՛ ընէ :

Գաղղիացի ուստատուրաց խօսքը ըրած կէտիս՝ չատ յարմար կը տեսնեմ մի մը :

Նաղարեան ծիծաղելի պատմութիւն մընէլ, որ շատ չ'ընէր կարգացի «Ժուրնալ տէ Տէպայի» մէջ :

Միջին դարու տեսն փարիզի Մայր-Եկեղեցիոյ հրապարակի մէջ լուստրանչիւր տարի խիստ մեծ հանդէսներով իշու Տօն մը կը կատարուի եղեր . ահաւասիկ ինչպէս .

Ոսկեթել ծածկոցներով զարդարեալ իշու մը վրայ աղբիկ մը նստեցնելով գրիկը պէտէ մը կուտան եղեր, այս կը նշանակէ եղեր Յիսուսի Երուսաղէմ մտնելը : Այս էլը բաղմութեան մէջէն Մայր Եկեղեցիոյ հրապարակին մէջ հանդիսի պատգնել վերջը՝ եկեղեցին կը մտցնեն եւ այնպէս աղբիկը վրան նստած դասը կը կանգնեցնեն եղեր . եւ յետոյ համայն ներկեցող եկեղեցականները ու տիրացուները կսկսին եղեր երգել սա իշու մաղթանքը .

Օտիւնիս բառթիւրուս, Աստվիթալիք ապիւնուս, (1)

Բուրբուս էթ ֆուրթիսիւնուս, եւ :

Այս մաղթանքի ծայրը առնելով է՛ն ալ կսկսի եղեր իր ահագին ծայրը ձգել եւ հիհա, հիհա զուալ, եւ ժողովուրդն ալ իշու սկս հիհա, հիհա ընել : Մաղթանքը վերջանալուն՝ Աւագիւրդը եւս կսկսի եղեր մի քանի անգամ զուալ, եւ սորա իշու քարանչիւր դաւալուն ժողովուրդը «Փոքր քեզ» կըսէ եղեր :

Ըստ Ժուրնալ Գե Տեպայի՝ Միջին դարու մէջ ժողովուրդը այնպէս հաւատացուած են եղեր՝ որ Յիսուսի Երուսաղէմ մտած ատեն հեծած էլը վախճալով որ չ'էր ձեռքը կընայ, Երուսաղէմէն հրաշքով փախեր եկէր է Խոսիւրյ վերանա քաղաքը, ուր ժողովուրդեան կողմանէ մեծ յարգանք ու պատիւ գտնելով՝ սատկած ատենն ալ փառաւոր յաղթարկաւորութեամբ թաղման հանդէս կատարեր են :

Իսկ փարիզու միջին դարու մէջ իշու պաշտօնը կատարելու սովորութիւնը միտցուցեր են Գաղղիացի ուստատուրները որ այն ատենները Հռոմէ գացած ատենին վերջուս կը հանդիսին եղեր :

Տեսնենք թէ այս տարուայ ուստատուրներն ինչ բաներ կը տանին իրենց երկիրը . . . :

Մտնենք հիմայ վատիկան, սրտիս նախ մեծաւորաց :

Պապին վատաւորութիւնը կը շարունակէ, այնչափ ուժէ խնամ է ու չիարէր յոտին կենալ որ ուստատուրներ ընդունած ատենը «Գաղղիայի կը տանին գինքը իր նշուտած սենեակէն ընդունելու թեան սրահը : Իսկ իր սովորական պատարագը որ կը մատուցանէ դարձեալ ամեն առաւօտ՝ չը կրնար ոտքի վրայ կեցած ընել այլ աթոռի մը վրայ նստած :

Քահանայապետն իր այս վիճակի մէջ դարձեալ հանգիստ չը մտար, կը գործէ, կը կարդայ եւ կ'ըզուրի իր յարուցած ազատութեան խնդիրներով : Արտիկ թէ իր վանական Յորժեանի օրը որ յունիսի 3օն է, որիչ ամենախոստովութիւն մ'ալ սկսի ընէ ուստատուրաց առաջը եւ թէ նոյն օրը Մեծ-Բաղնիքը պիտի արձակէ կառավարութեան դէմ եկեղեցական անարար ստացուածքները դրուելուն համար :

Այս եօթներորդ քանադարները կը լլայ 1860էն ի վեր, վեցը՝ օր օրի վիկիթօր Եւ մանուէլի կառավարութիւնը եւ տէրութիւնը մեծցուցին եւ զորացուցին եւ մինչեւ Հռոմէ բերին . տեսնենք թէ այս եօթներորդ ինչ հրաշք կը գործէ :

Մի նշանաւոր համադէպ մը՝ որ այս օրերս լուստրան յուղման մէջ ձգած է Ղաւարիկան :

Արեւիկ օր Պապին եպիսկոպոսական ցօրեկեանի հանդիսակալութեանը առաջուց լաւ է՛ն մտածեք ոչ հանդէսը ըլլալու օրը յունիսի 3օն՝ Խաղաղացոյ ազգային Յանձնադրութեան տարեգարծի օրն է : Ե՛հա հիմայ չ'ըլտեն ինչ ընելիքն, ուրովհետեւ պատական հանդէս մը իստաբելու ատենինն սկսի կատարած համարուելն նաեւ Խաղաղական լուստրելու կառավարութեան սահմանած տարեգարծի մը :

(1) Երեւելի կողմերէն՝ Եկաւ էլը Գեղեցիկ եւ ուժեղ, եւ, (Ինչ էլէր չեն սրկաւոր եւ Արեւմուտքի մէջ . . .)

Կարգութեան սահմանած տարեգարծի մը հանդէսն ալ :

Կերականաց եռանդը եւ ախտաութիւնը Երուսաղիս Գաթիկ տէրութիւնները եւ ժողովուրդը Խաղաղական կառավարութեան գէշ մը գրգռելու համար՝ միշտ կը շարունակէ, բայց այն արդիւնքը՝ որ անդառնալիս անսովորութիւնը իր այս համատարած շարժումէն եւ քահանայապետի ըրած առեւտրականութենէն կապաւոր, չկարաց ձեռք ձգել մինչեւ հիմայ, եւ ձգելը ալ չունի : Այնպէս այս ընդհանրական խաղաղութեան ատեն՝ որ կառավարութիւնն է եւ որ ազգը՝ որ կերականաց Եփեսոս համար Խաղաղական կառավարութեան հետ սկսի ուղի աւելի, կուի բանալ, արիւն թափել, ստակ խարճել եւ վիկիթօր Եւստուէլը Գաթիկալի պալատէն դուրս ընելով Պապին ըսել, հրամայէ նստիլ :

Ահա եպիսկոպոսներն ինչ ընենին չեն գիտեր, նամակ նախկին վրայ աղբարագիւր սղորատուրի վրայ կը գրեն եւ կուտան Գաղղիոյ, Անգլիոյ, Պելճիոյ եւ Աւստրիոյ կառավարութեանց ըսելով թէ Պապը ազատութիւն չունի, ուտելիք չունի . ինչ ընդունելութիւն գտան իրենց այս նաւանկներն ու աղբարագիւրը, կըցին հաւատացնել ու կըցնեն իրենց խօսքերը, ո՛չ երբէք, վասն զի տէրութիւն մը այնչափ յիմար ու պարզ չըլլար որ հասարակ շինականի մը նման ամեն ըսուած խօսքերու խաղաղ, եւ ամեն իրմէն ուղղածը կատարէ :

Ձեզ դրած էի տակից առաջ որ Ահա տարականաց եկեղեցիքը օր օրի շատնալու վրայ են այստեղ : Ահա այս օրերս Խաղաղութեան Եփեսոս Երուսաղիս կառավարութեանց նոր եկեղեցի մ'ալ բացուեցաւ Ս. Անճելոյի հրապարակի մէջ Կաթիկի եկեղեցի մը կից, եւ Ս. Պետրոսի խիստ մօտը :

Ուրիշ եկեղեցի մ'ալ խիստ փառաւոր եւ կոթակալ ճարտարապետութեամբ շինուելու եւ աւարտելու վրայ է Արքեպիսկոպոսի մէջ՝ ձեռք Պապին փոխանորդ Կարդինալին նստած պալատին դէմ : Այս նորաշէն Արքեպիսկոպոսական եկեղեցին՝ Կաթիկի եկեղեցիոյ բարոյապետ փառաւոր տալէ առաջ՝ Նիւրնպէս փառաւոր հիմնադրուց, քանդի Կարդինալ-Խաղաղութեան այլ եւս այն փողոցէն անցնելը ծանր գաղտնի հրաման ըրած է իր փոխանորդարանի հիմնադրում մեծ դուռը ծեփել եւ Ս. Օգոստինոսի հրապարակի կողմանէ նոր դուռ բանալ որ յանդարտ խղճի անկից մտնէ ու երէն այսուհետեւ : Կարդինալին այս խղճահարութեան ըսելիք չունիմ, բայց իր պաշտատան փառաւորները ինչ պիտի ընէ որք աւետարանականաց եկեղեցի մէջ կը նստին :

Երեսուցի եւս արքայ այնչափ չափով կրնամ մեղադրել անոնք որ Գահանայապետին նախկին քաղաքական իշխանութեան վերահաստատութիւնը կուզեն . ահա եթէ ըլլար այն հիմայ՝ այս Պ. Արքեպիսկոպոսները իրենց եկեղեցիովը հանդերձ շատոնց Տրեբեան գետի յատակը դառնէին . . . :

Մարդս հարցնելով բան կը սորվի կըսեն : Անցեալ օր հրապարակէ մը կանցնելի, փառաւոր կուց մը կը յառաջանար . յանկարծ լուստրութեան մէջէն մի քանի կառնայք ծուկ չընելին խաղաղութեանը . կառնայք մէջ նստած էր քահանայ մը որոյ ծննդանցը վրայ ոսկեթել բարձ մը եւ սորա վրան մանկիկ մը նշմարեցին :

— Ինչ է այս, հարցուցի քովս կեցողի մը :

— Սա՛ ըսաւ ինձ, Յիսուս մանուկն է մեղադրանք չընուած որ հիւանդաց կը տանի քահանայն, եթէ նորա երեսը կարմրի՝ հիւանդը կառողջանայ, եթէ չկարմրի՝ կը մեռնի :

Պիտի հարցունէի թէ՛ Քահանայապետն ալ տարին արդեօք : Բայց բերանս չբացած քովս եղողը հեռացաւ ինձնից :

Հիմայ քեզ մի քանի աշխարհային լուրեր : Երկէ իրիկուն Հռոմէ՛ իր հիմարութեան . . .

Թեան 2630րդ տարեգարծը տօնեց, որոյ առթիւ Քաթիկօ եւ Յորուսմ ըսուած մեծաւորն եւ նշանաւոր հնութիւնները պնկալական հրով լուստրեցան :

— Տօն շիօլանի քահանայն՝ որոյ մասին տակից առաջ գրեցի ձեզի, այս առաւօտ շիօլանից եկեղեցին նորէն իր հրեշտակային ծայրը լսել տուաւ անհամար բազմութեան առաջ :

Տօն շիօլանին երիտասարդ, գեղեցիկ եւ բարձրահասակ է, իրաւ որ այս մարդուն կարգէ դուրս ունեցած գեղեցիկ ծայրը կարծէ լսել ու գովել : Արեւելի քահանայն որ փարիզի եւ Լոնտօնի մեծ օրերայից վերատեսուչներն մեծ դուստրաւ առաջարկած են իրեն, եթէ քահանայութիւնը թողով գնայ իրեւ Բէլա-Երզնէ, բայց նա մեղքեր չէ ընդունել :

— Բէլայի մէջ այս օրերս նոր համակրական ցոյցեր պիտի ըլլան Ոստանցոց համար . ահա ինչ առթիւ :

Ճամանակաւ Մաթիս Գորինոս անուն Հունգարիոյ անուանի թագաւորը Բէլայի մէջ 4000 ուսանողաց համար Համալսարան մը շինելով՝ նորա մէջ թանգարան մ'ալ հիմնեց է եղեր, որոյ համար կըսուի թէ 50 հազար գիրք կը պարունակէր :

Երբ Ոստանցոց բանակը Հունգարացւոց յաղթելով Բելա մտեր է, այս թանգարանը աւարի տուեր, եւ նորա պարունակած գրեանց մի մասը Պոլիս բերուել է :

Ահա այս գրքերէն 35 հատորը որ մինչեւ հիմայ Պոլիս կայսերական թանգարանն էին վէ՛ն : Սուրբ Զատիկի հրամանաւ իր թիկնապահներէն Մուսթաֆա Քաֆաֆէն էֆէնդին Բէլայի կը տանի յանձնելու իրեւ կայսերական ընծայ, եւ ահա այս առթիւ Բէլայի ուսանողները կը պատրաստուին եղեր հանդիսաւոր ընդունելութիւն ընել Քաֆաֆէն էֆէնդինի :

— Ինչ է սէրը . ահա քեզ լուծելու հանելուկ մը :

Միւսին մէջ այս օրերս կոյր մարդ մը՝ հարի եւ խուկ աղջիկ մը իրեն կին առաւ . երջանիկ ամուսնութիւն . . . :

— Կուզե՛ս քու եղած տեղեք Հռոմէ՛ տեսնել կամ թէ լսել թէ այս ըսողն ես ինչ կը խօսիմ այստեղ, քեզ մ'ալ համբաւը՝ եւ սոցա երկունս ալ սկսի կարենալ :

Անցեալները կարդացի որ Ամերիկայի Պոսթօն քաղաքի բնակիչներէն Կուստանիլ անուն մէկը աշխարհի հետազոտական գործի մը հնարած էր որով կարելի եղած էր լսել մի քաղաքէն միւսը խօսուածը եւ երգուածը : Ահա հիմայ ալ Տեպայի մէջ կը կարդալ որ նոյն քաղաքի մէջ ուրիշ մէկն ալ գործի մը հնարեց, եւ ասով ալ մի քաղաքէն միւսը եղածը սկսի տեսնուի եղեր :

Եթէ Խաղաղութեան Եկեղեցի մէջ ըլլար, ահա իր Ամերիկան տեսնելու փառքը հիմայ կը կատարուէր, եւ չէր ստիպուէր Միւստիւնէլի հաջածախին՝ գնալ առաջը որ Ամերիկան իրեն ցոյց տայ . . . :

Եւ հիմայ Երաժշտութեան հետեւող աղջկաց վրայ «Լա վի Բարիլիէն» մի դատաստանը յիշեմ եւ վերջանցնեմ :

Այս օրացիքը կըսէ թէ՛ Կաղղիացին՝ մոտիկ կընէ Երաժշտութիւնը, Գերմանացին՝ կը լսէ գայն .

Խաղաղութեան՝ կ'ըզայ . Անգլիացին՝ ներկայ կը դառնի : Գերմանացի կ'ընէ՝ դուստրութեանը համար կերթայ Երաժշտութիւն լսել .

Խաղաղութեան կ'ընէ իր սիրականը տեսնելու համար . Գաղղիացի կ'ընէ՝ իր ուսերը ցոյց տալու համար .

Եւ Անգլիացի կ'ընէ՝ ստակ ապու համար .

Իսկ թատրոնի մէջ՝ Գաղղիացի կ'ընէ՝ աչքերը կը բանայ . Գերմանացի կ'ընէ՝ ախնձը .

Խաղաղութեան կ'ընէ՝ չըթուենքերը . Եւ Անգլիացին՝ բերանը :

Արդեօք Հայր ինչ մտքը կը հետեւի եւ Երաժշտութեան, այս ալ ձեզ կը թողում յայտնել, եւ մեամ

